

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΑ ΠΛΟΚΑΜΙΑ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ

Mehmet Ali Birand, *The General's Coup in Turkey: An Inside story of 12 September 1980*, London: Brassey's Defence Publishers 1987. (Τουρκικός τίτλος: *12 Eylul Saat 0.400*, Istanbul: Karacan Yayinlari 1984.) Μετάφραση και εισαγωγή στα αγγλικά από τον M.A. Dikerdem, XII+220 σελ.

Ο Τούρκος δημοσιογράφος Mehmet Ali Birand είναι πολύ γνωστός στους Έλληνες από αναλύσεις και άρθρα του για τα Ελληνοτουρκικά και το Κυπριακό. Στην Κύπρο ειδικά είναι γνωστός και από δυο συγκεκριμένα βιβλία που ασχολούνται με την τουρκική εισβολή και τις μετέπειτα εξελίξεις μέχρι το 1979.

Το πρώτο βιβλίο, που θεωρείται κλασική πηγή, όσον αφορά στα κίνητρα και τους λόγους που ώθησαν την Τουρκία να εισβάλει στην Κύπρο, είναι το *Απόφαση-Απόβαση (30 Sicak Gun)*. Πρωτοκυκλοφόρησε λίγο μετά την εισβολή σε διαδοχικές εκδόσεις και με εντυπωσιακούς αριθμούς κυκλοφορίας και μεταφράστηκε στα ελληνικά, το 1984, από τον εκδοτικό οίκο Ιωάννης Φλώρος. Κυκλοφόρησε επίσης στα αγγλικά από τον τουρκοκυπριακό εκδοτικό οίκο K. Rustem and Brother, το 1985 με τίτλο, *30 Hot Days*. Το βιβλίο περιλαμβάνει λεπτομέρειες του πολιτικού παρασκηνίου, το χρονικό της εισβολής και τις διαπραγματεύσεις της Γενεύης μέχρι την έναρξη της δεύτερης εισβολής στα μέσα Αυγούστου του 1974.

Το δεύτερο βιβλίο, *Τα παζαρέματα (Diyet)* δημοσιεύθηκε το 1979, εμφανίσθηκε όμως στο ελληνικό κοινό το 1985, πάλι από τον οίκο Φλώρου. Στο βιβλίο αυτό ο Birand, εκτός από το Κυπριακό, καταπιάνεται και με το τρίγωνο Ελλάδα-Τουρκία-Αμερική: την όξυνση των τουρκοαμερικανικών σχέσεων μετά τη μερική επιβολή εμπάργκο αμερικανικών όπλων προς την Τουρκία από το αμερικάνικο κο-

γκρέσο λόγω της παράνομης χρήσης τους από την Τουρκία στην Κύπρο, τις διαπραγματεύσεις για την επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, και άλλα συναφή προβλήματα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Ο Μ. Ali Birand διετέλεσε για χρόνια διευθυντής του γραφείου της Milliyet στις Βρυξέλλες και στη Μόσχα. Σήμερα είναι σχολιαστής στη *Sabah*^{*}, τη μεγαλύτερη σε κυκλοφορία τουρκική εφημερίδα (800.000 φύλλα ημερησίως) και παρουσιαστής, από το 1985, του πολυβραβευμένου μηνιαίου τηλεοπτικού προγράμματος «Η 32η Μέρα». Από Τούρκους και ξένους ο Birand θεωρείται ο *doyen* του τουρκικού Τύπου σε θέματα εξωτερικής πολιτικής. Δεν είναι τυχαίο ότι το δικό μας εβδομαδιαίο πολιτικο-σατυρικό έντυπο *Ποντίκι* πάντοτε αναφέρεται σ' αυτόν ως «μεγαλοδημοσιογράφος».

Δυο άλλα βιβλία του Birand, που είχαν επίσης εντυπωσιακή επιτυχία, ασχολούνται με την «ιερή αγελάδα» της Τουρκίας — τον τουρκικό στρατό. Είναι το *12 Σεπτέμβρη ώρα 04:00* (12 Eylül Saat 1980, 04:00, Εκδόσεις Milliyet, 1984 και το *Διατάξτε κύριε Διοικητά* («Emret komutanım», εκδόσεις Milliyet 1986). Μόνο το τελευταίο έχει κυκλοφορήσει στο Λονδίνο, από τον οίκο Φλώρο το 1992. Και τα δυο όμως έχουν κυκλοφορήσει στα αγγλικά, (*The Generals' Coup in Turkey*, London: Brassey's 1987 και *Shirts of Steel*, London: I.B. Tauris and Co., 1991).

Στο σύντομο αυτό βιβλιοκριτικό σημείωμα θα ασχοληθώ με το έργο του Birand για το πραξικόπημα του 1980. Θέλω να υπογραμμίσω από την αρχή ότι με τον τουρκικό στρατό δεν μπορεί και δεν επιτρέπεται να καταπιάνεται ο οποιοσδήποτε Τούρκος συγγραφέας. Χρειάζονται αξιόλογες προσβάσεις στην κεμαλική άρχουσα τάξη και στο τουρκικό στρατιωτικό κατεστημένο. Προπάντων όμως χρειάζεται κύρος στο εσωτερικό της χώρας και στο εξωτερικό. Ο Μ. Ali Birand διαθέτει και τις προσβάσεις και το κύρος.

Για να ολοκληρώσει την ιστορία του, ο Μ. Ali Birand, όπως μας πληροφορεί, πήρε συνεντεύξεις από 165 στρατιωτικούς πρωταγωνιστές του πραξικοπήματος και πολιτικούς, και μελέτησε 1.250 στρατιωτικά και πολιτικά έγγραφα. Μ' άλλα λόγια στην προσπάθειά του τούτη ο Birand είχε τη συναίνεση και τη συνεργασία των στρατιωτικών, συμπεριλαμβανομένου και του πρωταγωνιστή και τότε αρχηγού του Τουρκικού Στρατιωτικού Επιτελείου, Στρατηγού Kenan Evren. Για τη συνεργασία του Evren δεν υπάρχει αναφορά στο βιβλίο. Δεν αναφέρεται επίσης το γεγονός, που γνωρίζουμε από τουρκικές πηγές του εξωτερικού, ότι η συγγραφή και έκδοση του βιβλίου έγινε με την ενεργό συμβολή αλλά και τον έλεγχο του Τουρκικού Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, δηλαδή των δυνάμεων εκείνων που οργάνωσαν το πραξικόπημα.

Επιτρέποντας τη δημοσίευση του βιβλίου και καθοδηγώντας σε μεγάλο βαθμό τον συγγραφέα, οι Τούρκοι στρατηγοί αναμφίβολα ήθελαν να παρουσιασθούν ως

* Το άρθρο μας παραδόθηκε πριν την ανατροπή της κυβέρνησης Ergbakan όταν ο Birand ήταν ακόμη σχολιαστής στη *Sabah*. Οι στρατηγοί δεν δίστασαν να απολύσουν-φιμώσουν τον «ενοχλητικό» δημοσιογράφο με τη συνήθη κατηγορία του υπόπτου συνεργασίας με το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν. (Σ.τ.Τ.).

εθνοσωτήρες και να επιβεβαιώσουν ακόμη μια φορά την καλλιεργημένη αλλά και παράλληλα εμπεδωμένη ιστορική παράδοση και αντίληψη ότι το τουρκικό στράτευμα είναι και παραμένει ο σωτήρας του έθνους.

Στις σελίδες του βιβλίου ο θετικός ρόλος του στρατού προβάλλει ξεκάθαρα: το πραξικόπημα ήταν αναπόφευκτο. Ενδεχομένως ο Bigand είχε άλλη γνώμη ή τουλάχιστον κατέληγε σε διαφορετικά συμπεράσματα. Όμως χωρίς το *a priori* αυτό συμπέρασμα, το βιβλίο δε θα επιτρεπόταν να κυκλοφορήσει, τουλάχιστον την εποχή που κυκλοφόρησε. Αυτό ήταν ένα τμήμα που ο Bigand ήταν φαίνεται διατεθειμένος να πληρώσει στον Kenan Evren και τους ομοϊδέατες του.

Ανεξάρτητα από τα παραπάνω, το βιβλίο είναι εξαιρετικό. Γνώρισε τεράστια επιτυχία στην Τουρκία αφού ανατυπώθηκε οκτώ φορές μέσα σε οκτώ μήνες! Είναι γραμμένο σε δημοσιογραφικό λόγο και δεν έχει φιλοδοξίες ακαδημαϊκής μελέτης. Αποτελεί όμως μοναδικό ιστορικό ντοκουμέντο για την Τουρκία που αφορά όσους ενδιαφέρονται για τη συγκριτική μελέτη του милитарισμού στην πολιτική.

Σημειώνω επίσης ότι η ιστορική εισαγωγή, είκοσι περίπου σελίδων, γραμμένη από το μεταφραστή του βιβλίου, πολιτικό αναλυτή κουρδικής καταγωγής και πρώην πρέσβη M.A. Dikerdem, είναι μια από τις καλύτερες αναλύσεις-εισαγωγές που έχω διαβάσει για τις εξελίξεις στο κεμαλικό κράτος από το 1923 μέχρι τις αρχές του 1980. Καλογραμμένη και μεστή, η ανάλυση του Dikerdem προβάλλει τον καταλυτικό ρόλο του στρατού στην πολιτική κουλτούρα της σημερινής Τουρκίας. Ασχολείται επίσης με το σημαντικό θέμα της νομιμότητας στο κεμαλικό κράτος και τη συνεχή διαμάχη δυο παραδόσεων — του κεμαλικού εθνικιστικού λαϊκισμού και του φανατικού ισλαμισμού.

Αναφερόμενος στο πραξικόπημα του 1980 ο Dikerdem επισημαίνει ότι, αντίθετα με τα πραξικοπήματα του 1971 και του 1960, το τελευταίο ήταν προγραμματικό και είχε θέσει μακροπρόθεσμους στόχους. Το πραξικόπημα του 1980 δεν αποσκοπούσε να βρει μεσοπρόθεσμες λύσεις. Στρατηγικός του στόχος ήταν να δημιουργήσει μια ριζοσπαστικά νέα κατάσταση, τέτοια που να επέτρεπε στην Τουρκία να ανταγωνισθεί τις δυτικές χώρες παραμένοντας ταυτόχρονα κάτω από την εποπτεία του στρατού. Το πραξικόπημα του 1980 ήταν στην κυριολεξία επαναστατικό, γιατί (στο όνομα του Ataturk βέβαια) εγκαταλείφθηκαν βασικότερες αρχές του Ataturk, όπως, για παράδειγμα, η αρχή του ετατισμού, δηλαδή του καθοριστικού ρόλου του κράτους στην οικονομία. Άλλη αρχή, που ουσιαστικά σχεδόν εγκαταλείφθηκε, ήταν ο διαχωρισμός του κράτους από το θρήσκευμα. Η διδαχή του ισλαμισμού εισήχθη στα σχολεία, ο φερετζές έγινε ουσιαστικά αποδεκτός από το κράτος, και εκατοντάδες τεμένη χτίστηκαν ακριβώς, την περίοδο του πραξικοπήματος (1980-83).

Το σκεπτικό των στρατοκρατών για την ενίσχυση του ισλαμισμού ήταν φαινομενικά απλοϊκό: να χρησιμοποιηθεί, δηλαδή, η θρησκεία και ο θρησκευτικός φανατισμός ως ανάχωμα ενάντια στον κομμουνισμό και τον κουρδικό εθνικισμό, αλλά και κατά των «αιρετικών» μουσουλμάνων όπως των σιϊτών, αλεβιτών κλπ. Ιδιαίτερα ως προς το τελευταίο, οι στρατηγοί, με κατάλληλες συνταγματικές ρυθ-

μίσεις, επέτρεψαν τη ροή κεφαλαίων από τη Σαουδική Αραβία (Ίδρυμα Ραπιτά) και προώθησαν ενεργά τη σαουδική ερμηνεία του σουνιτικού Ισλάμ, της θέσης δηλαδή των Γουαγαπήδων (Wahhabis), την οποία καταπολεμούσαν οι επαναστάτες σιίτες του Ιράν (Χομεϊνί).

Η χρησιμοποίηση όμως του Ισλάμ από τους Τούρκους στρατηγούς εμπειριείχε και μια πολύ πιο σύνθετη και εκλεπτυσμένη διάσταση. Αποτελούσε γενικότερα μέρος της απόπειρας της κεμαλικής νομενκλατούρας να προσαρμόσει τη φθίνουσα και αναχρονιστική κεμαλική ιδεολογία στα δεδομένα του ισλαμικού φονταμενταλισμού, του κουρδικού —και μη τουρκικού— εθνικισμού και των κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων. Για το σκοπό αυτό οι διάφοροι «Σουσιλάφ» του κεμαλισμού επινόησαν τη θεωρία της «Τουρκο-Ισλαμικής Σύνθεσης». Κατά τη θεωρία αυτή, ο τουρκικός πολιτισμός αποτελεί «σύνθεση» της προϊσλαμικής τουρκικής κουλτούρας των Τούρκων και του ισλαμισμού. Στόχος της νομενκλατούρας ήταν η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας του κεμαλικού κράτους με την παράλληλη αλλά και ταυτόχρονη ενίσχυση του υπερεθνικού Ισλάμ, έτσι που ενσωμάτωνε, όπως πίστευαν, τη μεγάλη πλειοψηφία των μουσουλμάνων Κούρδων και του τουρκικού εθνικισμού.

Δεν είναι τυχαίο ότι για την επίτευξη του σκοπού αυτού επιστρατεύθηκε η οργάνωση των Γκρίζων Λύκων του κυπριακής καταγωγής νεοφασίστα Α. Τουρκές, αφού πρώτα «νομιμοποιήθηκαν» με την ενσωμάτωσή τους στον τουρκικό κρατικό οργανισμό ασφάλειας κατά τη δεκαετία του '80. Από τότε οι Γκρίζοι Λύκοι αποτέλεσαν και αποτελούν μέχρι τις μέρες μας, όπως κατέδειξαν οι οργανωμένες δολοφονίες του Τάσου Ισαάκ και του Σολομώντα Σολωμού στην Κύπρο τον περασμένο Αύγουστο 1996, και οι πρόσφατες αποκαλύψεις (Νοέμβριος 1996) ότι οι Γκρίζοι Λύκοι ευθύνονται για τους καταστροφικούς εμπρησμούς ελληνικών δασών, τον πυρήνα των «διατεταγμένων εκτελεστών» του κράτους εναντίον των αντιφρονούντων Κούρδων και Τούρκων διανοουμένων αλλά και εχθρών του κεμαλικού κράτους¹.

Το βιβλίο του Birand καλύπτει την περίοδο 1977-1980. Στις σελίδες του ο αναγνώστης θα βρει εξηγήσεις σχετικά με τα κίνητρα και τους λόγους που «ανάγκασαν» τους Τούρκους στρατηγούς να οργανώσουν την «Επιχείρηση Σημαία», που στις 12 Σεπτέμβρη 1980 ανέτρεψε τη δεξιά κυβέρνηση του βετεράνου πολιτικού και σημερινού Προέδρου της Δημοκρατίας, Suleyman Demirel.

Τρεις υπήρξαν οι βασικοί λόγοι για το πραξικόπημα, που για τους στρατιωτικούς ήταν αλληλένδετοι.

Ο πρώτος λόγος ήταν η επικρατούσα πολιτική αναρχία και ουσιαστικά ο εμφύλιος πόλεμος που διεξαγόταν με πρωτοφανή φανατισμό σε όλα τα αστικά κέντρα της χώρας. Ο εμφύλιος πόλεμος (20 ζωές τη μέρα) λάμβανε χώρα παρά το γεγονός ότι όλες σχεδόν οι επαρχίες της Τουρκίας βρίσκονταν υπό στρατιωτικό νόμο, που εφαρμοζόταν με τη «συναίνεση» της κυβέρνησης Demirel. Ταυτόχρονα η χώρα είχε «δυστυχώς πτωχεύσει». Ξένο συνάλλαγμα δεν υπήρχε στα κρατικά ταμεία και οι εισαγωγές είχαν σχεδόν σταματήσει.

Ο δεύτερος λόγος ήταν ο Τούρκος πολιτικός Bulent Ecevit, γνωστός στους Έλληνες ως πρωθυπουργός της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο. Για τους Τούρκους στρατιωτικούς ο Ecevit εθεωρείτο ο ηθικός αυτουργός του κατακυβερνητισμού της Τουρκίας προς την αναρχία και την πτώχευση. Η πολιτική φιλοσοφία του Ecevit, μια μορφή σοσιαλισμού, ήταν ανάθεμα για τους στρατιωτικούς. Τον Ecevit, οι Τούρκοι στρατιωτικοί τον ανέχθηκαν και τον «υπέφεραν» επειδή είχε διατάξει την εισβολή στην Κύπρο. Και το επιχείρημα αυτό είναι σαφέστατο στο βιβλίο του Bigand. Στο τουρκικό Πεντάγωνο, ο Ecevit εθεωρείτο «κόκκινο πανί» και στους διαδρόμους του οι Τούρκοι αξιωματικοί τον χλεύαζαν. Μέχρι και για την Κύπρο τον κατηγορούσαν ότι, δηλαδή, «άρχιζε μια δουλειά και την άφησε μισοτελειωμένη».

Ο Ecevit είχε δικές του ιδέες για το πώς έπρεπε να κυβερνηθεί η Τουρκία και ποιος έπρεπε να είναι ο ρόλος του στρατού. Λίγο μετά την ανάληψη της εξουσίας χάρισε, στις αρχές του 1974, πολιτική αμνηστία σε εκατοντάδες Τούρκους και Κούρδους, που οι στρατιωτικοί είχαν κλείσει την περίοδο 1971-1973 στις φυλακές ως αναρχικούς και κομμουνιστές. Μιλούσε επίσης για την ανάγκη περιορισμού του πολιτικού ρόλου του στρατού και αναγνώριζε την ύπαρξη Κουρδικού προβλήματος στη χώρα. Αργότερα, κατά την περίοδο 1975-1978, ο Ecevit ήλθε σε ανοικτή αντιπαράθεση με τις ΗΠΑ και άρχισε να μιλάει για αλλαγή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και αναθεώρηση του τουρκικού αμυντικού δόγματος. Σε ομιλία του στο Λονδίνο το Μάιο του 1978, στο Royal Institute of International Affairs, για παράδειγμα, ο Ecevit αναφέρθηκε στην πολιτική της Γιουγκοσλαβίας απέναντι στις υπερδυνάμεις λέγοντας ότι η Τουρκία πρέπει να μιμηθεί το παράδειγμα της χώρας αυτής. Παρόμοιες δηλώσεις έκανε ο Ecevit όταν επέστρεψε από επίσκεψή του στη Γιουγκοσλαβία την ίδια χρονιά, αφήνοντας μάλιστα να εννοηθεί ότι τα εσωτερικά προβλήματα της Τουρκίας (δηλ. κοινωνική αναταραχή και Κουρδικό) θα μπορούσαν να επιλυθούν μ' ένα είδος «ομοσπονδιακού σοσιαλισμού». Τέτοιου είδους θέσεις και επιχειρήματα έφερναν τους Τούρκους στρατιωτικούς στα πρόθυρα της αποπληξίας.

Στο «πρόβλημα Ecevit» οι στρατιωτικοί είχαν ένα σημαντικό σύμμαχο: τις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι Αμερικανοί θεωρούσαν τον Ecevit έναν επικίνδυνο πολιτικό, πολύ πιο επικίνδυνο για τα αμερικανικά συμφέροντα, από τον Ανδρέα Παπανδρέου. Ο Bigand παραθέτει αρκετά στοιχεία για τη στάση των ΗΠΑ έναντι της πολιτικής και του προσώπου του Ecevit με συγκεκριμένα αρνητικά σχόλια από Αμερικανούς αξιωματούχους, όπως τον τότε Σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας Zbigniew Brezinski και τον Warren Christopher, δεύτερο στην τάξη τότε στο υπουργείο Εξωτερικών και μέχρι πρόσφατα υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ. Παρενθετικά αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι παρόμοιες εκτιμήσεις από τους στρατιωτικούς και Αμερικανούς ακούγονται για το σημερινό ισλαμιστή πρωθυπουργό της Τουρκίας, Ν. Erbakan ο οποίος, σημειωτέον, διετέλεσε αντιπρόεδρος στην κυβέρνηση συνασπισμού του Ecevit την περίοδο 1973-1974. Είναι δηλαδή πιθανό, με βάση το προηγούμενο του Ecevit, να παροπλισθεί πολιτικά και ο

Erbakan από τους Τούρκους στρατιωτικούς (σε συνεργασία με τους Αμερικάνους) όχι αναγκαστικά μέσω πραξικοπήματος αλλά με άλλες μεθόδους εξίσου όμως αποτελεσματικές^{*}.

Αν και το πραξικόπημα στις 12 Σεπτέμβρη 1980 ανέτρεψε τον Demirel (που είχε την ατυχία να ανατραπεί και το 1971) στόχος των πραξικοπηματιών ήταν ο Ecevit. Άγκυρα και Ουάσινγκτον συμφωνούσαν απόλυτα στο σημείο αυτό. Και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι από όλους τους παλαιοπολιτικούς, ο μόνος που δεν μπόρεσε μέχρι σήμερα να ορθοδοπήσει στην Τουρκία είναι ο Bulent Ecevit, το «μαύρο παλικάρη» (Καραογλάν) της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο.

Ο τρίτος λόγος που έγινε το πραξικόπημα ήταν και ο πιο ουσιώδης. Ήταν το Κουρδικό, το μόνο πρόβλημα που απειλούσε κι εξακολουθεί να απειλεί την εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας. Αν και δεν το γράφει ξεκάθαρα ο Birand, μια προσεκτική μελέτη του βιβλίου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, για τους πραξικοπηματίες προείχε η ανάγκη καταστολής της κουρδικής εξέγερσης στις ανατολικές επαρχίες, δηλαδή στο Κουρδιστάν. Οι Κούρδοι, κατά επίσημη παραδοχή του ίδιου του Turgut Ozal, αριθμούν 15 εκατομμύρια, ένα τέταρτο, δηλαδή, του πληθυσμού της χώρας. Οι στρατιωτικοί τους θεωρούν ωρολογιακή βόμβα στα θεμέλια του κεμαλικού κράτους. Οι κουρδικές επαρχίες της Ανατολικής Τουρκίας βρίσκονται υπό καθεστώς στρατιωτικού νόμου από το 1923! Λίγο πριν από το πραξικόπημα όμως, η πόλη Diyarbakir, που θεωρείται η ανεπίσημη πρωτεύουσα του Κουρδιστάν, βρισκόταν κάτω από τον πλήρη έλεγχο των Κούρδων εθνικιστών. Τέτοιος ήταν ο βαθμός ελέγχου ώστε όταν πολιτικά αεροπλάνα προσγειώνονταν στο αεροδρόμιο της πόλης, οι Τούρκοι πιλότοι ανακοίνωναν στους επιβάτες «Καλωσορίσατε στην πρωτεύουσα του Ανεξάρτητου Κουρδιστάν». Ο Ecevit θεωρήθηκε από τους στρατιωτικούς προσωπικά υπεύθυνος για την έξαρση του κουρδικού εθνικισμού, που θεωρήθηκε επακόλουθο της φιλελεύθερης πολιτικής του.

Πολλά θα μπορούσαν να ειπωθούν για το Κουρδικό Πρόβλημα στην Τουρκία². Οι Τούρκοι, και πιο συγκεκριμένα οι στρατιωτικοί, είναι σχεδόν παρανοϊκοί στο θέμα αυτό και σχετικά με τους πιθανούς τρόπους αντιμετώπισής του, ακριβώς επειδή γνωρίζουν ότι γενοκτονία σε βάρος των Κούρδων, ανάλογη με τη γενοκτονία κατά των Αρμενίων και των Ελλήνων Ποντίων δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στις μέρες μας. Οι Τούρκοι βλέπουν παντού συνωμότες στο θέμα αυτό και οποιαδήποτε αναφορά στους Κούρδους της Τουρκίας από ξένους, ερμηνεύεται ως μέρος οργανωμένης απόπειρας για διχοτόμηση της Τουρκίας. Ακόμη και τους καλύτερους συμμάχους τους —τους Γερμανούς και Αμερικάνους— υποψιάζονται ότι υποδαυλίζουν δήθεν το Κουρδικό. Κι αυτό γιατί, κατά τους Τούρκους εθνικιστές, όλοι φοβούνται μια μεγάλη Τουρκία.

Το Κουρδιστάν κυριολεκτικά στρατοκρατήθηκε με την εκδήλωση του πραξικοπήματος. Η χειρότερη καταπίεση από τους πραξικοπηματίες έγινε στις αμιγείς κουρδικές περιοχές. Οι φυλακές του Diyarbakir απέκτησαν από τότε τη φήμη των

^{*} Το άρθρο μας παραδόθηκε πριν την ανατροπή της κυβέρνησης Erbakan και είναι προφανές ότι επιβεβαιώθηκε απόλυτα. (Σ.τ.Τ.).

χειρότερων φυλακών στον κόσμο — χειρότερων ακόμη κι από αυτές που οι Γάλλοι αποικιοκράτες διατηρούσαν στο περιβόητο «νησί του διαβόλου», στη γαλλική Γουινέα. Ωστόσο αν ληφθεί υπόψη η σημερινή κατάσταση στο τουρκικό Κουρδιστάν, οι πραξικοπηματίες μόνο αναβολή του προβλήματος μπόρεσαν να επιφέρουν. Το αντάρτικο στο Κουρδιστάν συνεχίζεται ενώ στο ευρύτερο Κουρδιστάν έχουν δρομολογηθεί εξελίξεις κι έχουν τεθεί τα θεμέλια δημιουργίας κουρδικού κράτους.

Στο βιβλίο του Bigand υπάρχει ένας τεράστιος αριθμός από στοιχεία και πληροφορίες εξαιρετικά χρήσιμα σε όσους ενδιαφέρονται για την Τουρκία και τον τουρκικό στρατό. Ο αναγνώστης μπορεί να βρει στοιχεία για τα παρασκήνια της επανένταξης της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, για τις διαπραγματεύσεις της Τουρκίας με διεθνείς οργανισμούς, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, για το ρόλο της Τουρκίας ως χωροφύλακα της Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου, και για τις ιδιαίτερες σχέσεις της Τουρκίας με τις ΗΠΑ. Για το ρόλο της Αμερικής ιδιαίτερα ο Bigand παρέχει ανεκτίμητα στοιχεία. Αξίζει να παραθέσουμε ένα χαρακτηριστικό: Μόλις εκδηλώθηκε το πραξικόπημα, ο υπεύθυνος για την Τουρκία (και Κύπρο) στο Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας (πρώην σταθμάρχης της CIA στην Άγκυρα) Paul Henze, έλαβε το παρακάτω μήνυμα από την αμερικανική αποστολή στην Άγκυρα: «Paul, your boys have finally done it», «... οι δικοί σου την έκαναν τελικά τη δουλειά».

Μάριος Λ. Ευρυβιάδης*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η ενσωμάτωση των Γκρίζων Λύκων και άλλων ακροξεδιών στοιχείων δημιούργησε μια άκρως ιδιάζουσα αλλά και σχιζοφρενική κατάσταση στην Τουρκία. Ένας Γκρίζος Λύκος, ο Agah Oktay Guner, αργότερα μέλος του κόμματος της Μητέρας Πατρίδος που ίδρυσε ο Τ. Οζάλ, υπερασπίζοντας τον εαυτό του σε στρατιωτικό δικαστήριο όπου κατηγορείτο για δολοφονία και άλλες τρομοκρατικές πράξεις δήλωσε: «Η περίπτωση μας [των Γκρίζων Λύκων] είναι τόσο μοναδική ώστε τα σώματά μας να υποφέρουν στις φυλακές ενώ οι ιδέες μας βρίσκονται στην εξουσία». βλ. Ertugrul Kurkcu, «The Crisis of the Turkish State», *Middle East Report* No. 199 Vol. 26, No. 2 (April-June 1996), p. 5. Λίγα χρόνια αργότερα ο Guner διορίστηκε υπουργός Πολιτισμού!

2. Βλ. Μάριος Λ. Ευρυβιάδης, «Η Τουρκία υπό την ομηρία του κουρδικού προβλήματος», *Η Καθημερινή*, 4 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 15.

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Μάριος Λ. Ευρυβιάδης είναι επίκουρος καθηγητής Διεθνών Σχέσεων, στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο και υπεύθυνος τεκμηρίωσης, στο Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.